Kovalenko S.D. The collective farm experimental work of Dnipropetrovsk region (based on journal «In aid of houses-laboratories»)

The article deals with the development of collective farm experimental work in Dnipropetrovsk region using monthly science-popular methodical journal «In aid of houses-laboratories»- printed organ of local importance, performed a number of functions for the proper development of collective farm experimental work and highlight the best results of the main pressing agricultural issues, that were in the responsibility of houses-laboratories. The attention is focused on the activity of journal during 1936-1937 years. Here is conducted the content analysis of publication numbers of journal and determined its range of problems.

Keywords: agriculture, collective farm experimental work, Dnipropetrovsk region, journal «In aid of houses-laboratories», farm, house-laboratory, experiments.

ДК 93: 061.22

Медвідь Ф.М.

ЗАСНУВАННЯ І СТАНОВЛЕННЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСТВА

Розкрито виникнення низки природничих і гуманітарних товариств на українських землях. Особливе значення для розвитку науки і культури України мало Товариство ім. Шевченка, що об'єднувало у своїх лавах учених гуманітарного та природознавчого профілю, котрі розгорнули цілий спектр українознавчих досліджень.

Проаналізовано становлення Наукового товариства ім. Шевченка. Розкрито україноцентричний характер діяльності трьох секцій Товариства та внесок його членів в українську і світову науку.

Ключові слова: наукові товариства, Наукове товариство ім. Шевченка, консолідація, наука, освіта.

Наукові товариства як один із найцікавіших і водночас найменш досліджених феноменів культури виступають як одна із форм громадських об'єднань, що виникають з ініціативи окремих осіб і діють на засадах саморегулювання. Вони відіграли значну роль у розвитку науки і культури України. Одним з перших були Філотехнічне товариство у Харкові (1810) та Товариство наук при Харківському університеті, що мало природниче та словесне відділення (1812). Пізніше почали утворюватися спеціалізовані товариства, наприклад, Товариство сільського господарства Південної Росії, засноване в Одесі у 1828 р. з ініціативи князя М.С. Воронцова, генерал-губернатора Новоросійського краю[3, с. 866; 7, с.148-155].

Загальнослов'янський рух відродження в Європі, початки українського національного руху в Галичині, спричинили до появи низки товариств гуманітарного профілю, зокрема, Історичного товариства Нестора-Літописця у Києві (1873), Південно-Західного відділу Російського Географічного то-

вариства (Київ, 1873), Товариства історії та старожитностей в Одесі, Наукового товариства ім. Шевченка у Львові.

Особливе значення для розвитку науки і культури України мало товариство, що об'єднувало в своїх лавах учених гуманітарного та природознавчого профілю, котрі розгорнули цілий спектр українознавчих досліджень. Воно виникло у 1873 р. у Львові як літературно-видавнича організація, яка публікувала і розповсюджувала літературні і наукові твори та часописи, всіляко сприяла розвитку української словесності [1, с.197-198], коли за висловом М. Грушевського, «... можливість української культури стояла під знаком запитання..., гурток патріотів закладає фонд для розвитку української літератури і культури». Головне завдання товариства полягало в тому, щоб об'єднати як наукові сили з усіх українських земель, так і ті, що опинились на чужині.

Появу товариства стимулювали не лише невідраді обставини для українства (Емський указ від 18 травня 1876 р.), а й загальнослов'янський рух відродження в Європі, зокрема, у Сербії, Чехії, Польщі й Хорватії, і водночас поява низки слов'янських національних товариств і організацій [6; 11; 12].

У Східній Україні ініціатором заснування Товариства ім. Шевченка у Львові був О. Кониський. З-поміж фундаторів зі Східної України були В. Антонович, М. Драгоманов, К. Михальчук, П. Куліш, І. Нечуй-Левицький, у Західній Україні – С. Качала, К. Сушкевич, Д. Гладилевич, О. Огоновський та ін. Засновниками і меценатами товариства були Є. Милорадович зі Скоропадських, Д. Пильчиков, М. Жученко і 32 жертводавці-галичани, а також товариство «Січ» у Відні [4, с.203].

У перші 20 років свого існування Товариство обмежувалося, в основному, завданнями, передбаченими статутом, – «вспомогати розвій руської (малоруської) словесності», тобто переважно літературною та видавничою діяльністю. Проте засновники Товариства прагнули створити потужний науковий осередок, щоб воно, за задумом О. Кониського, «стало засновником майбутньої українсько-руської академії наук». З 13 березня 1892 р., коли було схвалено на спеціальних загальних зборах проект нового статуту, Товариство стало називатися Науковим товариством імені Шевченка (НТШ). Воно набуло чіткої структури і за зразками тогочасних західноєвропейських академій наук складалося з трьох секцій: історико-філософської, філологічної та математично-природописно-лікарської. З 1892 р. почали виходити «Записки НТШ» – основний друкований орган Товариства, редактором якого став з 1895 р. М. Грушевський [8, с. 16-26].

У другій половині XIX – упродовж XX ст. Наукове товариство ім. Шевченка відіграв визначальну роль у розвитку наукових знань, видавничій справі українського народу. Основним його завданням було і залишається «плекати та розвивати науку і штуку (мистецтво – Ф.М.) в українсько-

руській мові, зберігати та збирати пам'ятки старинности і предмети наукові України-Руси. До сеї цілі мають вести: 1. Наукові досліди: а) з фільольогії руської і слов'янської, історії українсько-руського письменства і штуки; б) з історії і археології України-Руси, а також з наук фільольогічних, політичних, економічних і правничих; в) з наук математичних, природничих з географією і лікарських; 2. Відчити, розправи і розмови наукові; 3. З'їзди учених, літералів і артистів; 4. Видання наукових Записок товариства і інших творів наукових...»[12, спр.3, арк. 1].

У рамках Історико-філософської секції під проводом М. Грушевського виросла значна історична школа: С. Томашівський, І. Джиджора, І. Кривецький, І. Крип'якевич, М. Кордуба. До кагорти вчених-правників та суспільствознавців належали К. Левицький, В. Охримович, В. Старосольський, С. Дністрянський, М. Лозинський, В. Панейко та ін.

Філологічна секція крім І. Франка мала особливо багато видатних вчених: О. Огоговський, С. Смоль-Стоцький, М. Сумцов, К. Студинський, С. Єфремов, В. Щурат, Є. Тимченко, М. Возняк, І. Зілинський, етнологи В. Гнатюк, Ф. Вовк, О. Колеса, Ф. Колеса, В. Шухевич, І. Свенціцький [9, с.10–11]. Як наголосив на III З'їзді природознавців (Київ, 1871) академік Ф.В. Овсяников, що «... оскільки природничі науки є наріжним каменем добробуту і цивілізації країни, ми повинні докласти всіх зусиль до розвитку цих наук і поширення їх у суспільстві. Досягнути цього можна тільки спільними зусиллями» [13, с. 3 – 4]. Третя секція Наукового товариства імені Т. Шевченка називалася математично-природописно-лікарська (МПЛС) і охоплювала широкий спектр стислих наук, починаючи від математики до медицини і в рамках якої вперше, в нашій історії почато генерування україномовного наукового продукту в сфері стислих наук. Тут яскраво виділяються імена математика В. Левицького, природодослідників І. Верхратського, І. Раковського та М. Мельника, славетного електротехніка І. Пулюя, світової слави біохіміка і водночас парламентського діяча І.Горбачевського, лікаря Є. Озаркевича[10, с.7]. Наприкінці XIX ст. МПЛС стала одним із спеціалізованих осередків Наукового товариства ім. Шевченка. Першим головою МПЛС був природознавець, педагог і філолог І. Верхратський. Директором МПЛС упродовж 32 років був видатний математик, фізик і педагог Іван Левицький.

Починалася історія Математично-природописно-лікарської секції з того, що два видатних вчених, як на той час вже відомий природознавець і педагог І. Верхратський та молодий 25-літній В. Левицький взяли на свої плечі важкий тягар підняття та розвитку української природознавчої науки. Пізніше до них приєдналися праязні вчені: фізик та електротехнік Іван Пулюй, лікар-хімік Іван Горбачовський, київський вчений, доктор Олександр Черняхівський.

Діяльність МПЛС, порівняно зі своїми двома секціями (історично-філософічною і філологічною), мала більше труднощів. Та діяльність її була та не менш плідною. Протягом 47 років у секції було видано 32 томи «Збірника» в 41 випуску, осягом до 6300 сторінок друку, містять майже 300 наукових праць непересічної вартості 60-ти різних авторів; засновано бактеріологічний інститут, де проводились важливі біохімічні дослідження; створено Фізіографічну комісію, яка організовувала систематичні дослідження української природи, видала протягом періоду 1925 – 1938 рр. 7 томів власного «Збірника» і взагалі зробила величезний внесок в природничу науку загалом. Фізіографічна комісія була створена у 1920 році. Її Головою і незмінним редактором усіх випусків «Збірника фізіографічної комісії» був Микола Мельник, ботанік і педагог. Тематика «Збірника Фізіологічної комісії» не була вузькою, але певної системи публікацій не спостерігається. Цікавими у «Збірнику» є праці Ю. Полянського, М. Мельника, д-ра Д. Драгомирецького, д-ра М. Дольницького, І. Крип'якевича, В. Левицького та інших, присвячені фізіографічним дослідженням Галичини, дослідженням галичанської флори, метеорологічним проблемам. Висвітлювались проблеми корисних копалин західно-українських земель, мінералогічних досліджень, проблеми краєзнавства і, навіть, астрономічні явища в українських землях [16, с.52-70].

Розвиток лікарської науки в МПЛС асоціюється з ім'ям відомого лікаря Євгена Озаркевича, який до того ж був редактором окремих 5 випусків «Лікарського збірника» (друкувався у загальному виданні «Збірник МПЛС» тт. III / Вип.2; IV / Вип.1; V / Вип.2; VI / Вип.2; VIII / Вип.1), а також був співредактором тих томів «Збірника МПЛС», де друкувались лікарські статті. За весь час існування Секції в «Збірнику» було опубліковано 35 статей лікарської тематики, авторами яких були такі відомі вчені та лікарі-практики, як І. Верхратський, І. Горбачовський, О. Дакура, М. Волинський, Е. Бобринський, М. Кос, С. Морачевська-Окуневська, В. Морачевський, Ю. Марішлер, М. Олійник, М. Панчишин, Ф. Сельський, А. Соловій, О. Черняхівський, В. Янович, Р. Копач.

Пізніше, після 1910 р., наукова діяльність лікарів в МПЛС плавно перетікає в Лікарське товариство, яке існувало незалежно від НТШ. Одночасно розвивались і інші наукові галузі на чолі з відомими вже на той час вченими. Область математики і фізики очолив В. Левицький. Під його керівництвом світ побачили важливі роботи даної галузі таких вчених, як К. Глібовицького, В. Каліцуна, М. Кравчука, М. Крилова, Н. Садовського, В. Стасюка, М. Чайковського, Т. Цюропайловича. 90% робіт, присвячених фізичній географії належить С. Рудницькому. Відмітимо ще в цій області науки праці В. Гериновича, М. Дольницького. Природознавчі та антропологічні роботи належать І. Раковському, Л. Бачинському, І. Верхратському, Ф. Прима-

ку, І. Горбачовському, Ю. Полянському. Окремим науковим здобутком МПЛС є низка праць, присвячених розвитку термінології, таких вчених, як В. Левицький, М. Мельник, І. Пулюй, С. Рудницький, І. Кандяк, А.П. Семенов, Р. Цегельський, Д.М. Болелюбський. Великий відсоток серед статей «Збірника» посідають хімічні статті Ю. Гірняка, Е. Вертипороха, А. Топачевського, О. Орлова, О. Смакули. С. Балею належать праці психологічного характеру. Також МПЛС отримала цінного співробітника науково-технічного напрямку І. Феценка-Чопівського. Галузі фізики та електротехніки належать праці В. Кучера, І. Левицького, І. Пулюя, О. Смакули, П. Холодного, М. Павлова, К. Тончаківського. Відзначимо ще й праці, присвячені астрономії, О. Монцибовича, С.Д. Чорного, В. Левицького [2, с.91-92].

Отже, як стверджують самі сучасники МПЛС, оригінальна наукова робота в секції не була ув'язана в певну систему, а на широкий розсуд наукового світу представлялись лише окремі здобутки українських вчених. Науковому товариству ім. Шевченка, на думку дослідників, належить виняткова роль в історії науки і консолідації національних сил на українських теренах. Це перша неофіційна українська академія наук, яка стояла на захисті всього національного до створення 1918 р. Академії наук України. НТШ – сформована у теоретично-практичних дієвих вимірах наукова інституція з чіткими державницькими підходами до трактування і до конкретної праці над вивченням наукових процесів. Товариство від початку дало можливість дивитись на Україну не лише констативно, як на поділену етнотериторію, а як на повноцінну націю, зі своїми давніми історією, культурою, єдиною мовою країною, побачити те «... що до того часу було в тіні або на наукових і практичних манівцях». Спираючись на свої наукові концепції, НТШ запропонувало першу спробу пов'язати поступ України як цілісної країни в Європі з розвитком системних досліджень різних наукових галузей. У цьому аспекті Товариство розробило чітку програму дій, яка стосувалася сутності та значення національного життя, проблем розвитку української ідеї та національного інтересу під кутом зору різних наукових зацікавлень. У гуманітарних науках НТШ основний акцент ставив на суверенітеті країни, а також на суверенізації особистості та політично-правового забезпечення життєдайності українського народу та етнічних меншин в українському соціумі, а в природничо-математичних науках – на власних наукових теоретичних і практичних осередках, секціях, що розвивали б наукову думку. Загалом ці заходи НТШ зніціювали широке дослідження матеріальної і духовної культури, в тому числі фундаментальних першоджерел [5, с. 8]. Наукове товариство ім. Шевченка до утворення Українського наукового товариства в Києві (1907), відіграло роль національної академії наук. Створена 14 листопада 1918 р. Українська Академія

Наук запозичила від нього організацію та структуру, високий рівень досліджень, їх гуманістичну спрямованість [14, с. 25].

Отже, Наукове товариство ім. Шевченка виступало не тільки як консолідуючий чинник українства і української гуманітарної науки, а також сприяло консолідації науковців-природознавців та репрезентації їх досліджень на міжнародному рівні.

Джерела та література

1. Грабовська І.М., Ємець Т.М., Мостяєв О.І. Трансформації українського соціуму: філософсько-світоглядний аналіз: монографія / Грабовська І.М., Ємець Т.М., Мостяєв О.І. / За ред. М.І.Обушного. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. – 511 с.
2. Зайцева З.І. Український науковий рух: інституціональні аспекти розвитку (кінець XIX – початок XX ст.) : монографія. – К.: КНЕУ, 2006. – 368 с.
3. Історія української культури. : У 5 т. Т. 4. Кн. 1. Українська культура XIX століття. – Київ: Наук. думка, 2008. – 1007 с.
4. Купчинський О.А. Наукове товариство імені Шевченка // Енциклопедія історії України: У 10 т./ Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.. – К.: Наукова думка, 2010. – Т. 7 : Мл. – О. – 2010. – С. 203–213.
5. Купчинський О. Передмова // Наукове товариство імені Шевченка. Енциклопедія /Т. І, А – Бібл./ Укладання НТШ. – Львів, 2012. – С. 7–36.
6. Кріль М. М. Слов'янські народи Австрійської монархії: освітні та наукові взаємини з українцями 1772–1867. – Львів: Сполох, 1999. – 294 с.
7. Медвідь Ф.М. Передумови виникнення і становлення наукових товариств на землях України // Історія науки і техніки: Зб. наук. праць / Гол. ред. О.Я. Пилипчук. – К.: Вид-во ДЕТУТ, 2016. – Вип.8.– С. 148–155.
8. Романів О.М., Грицак Я.Й. З іменем Шевченка // Аксіоми для нащадків: Українські імена у світовій науці. – Львів, 1992. – С. 16–26.
9. Романів О. 130 років праці для України. – Львів: НТШ, 2003. – 40 с.
10. Романів О. Чергова ювілейна віха в історії української науки (до 130-ліття Наукового товариства ім. Шевченка) // Праці Наукового товариства ім. Шевченка. Т. XIII. Студії з поля історії української науки і техніки. – Львів, 2004. – С. 6–14.
11. Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом. Нариси історії XIX – початку XX ст.. 2-ге видання, доповнене. –Львів: Львівський національний університет ім. І.Франка; Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1999. – 226 с.
12. Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX столітті). – Львів: Львівський національний університет ім. І.Франка, 2003. – 498 с.

13. Труды III Съезда русских естествоиспытателей в Киеве 20–30 августа 1871 г. – Киев, 1873. – С. 3–4.

14. Храмов Ю., Руда С., Павленко Ю., Кучмаренко В. Рання історія Академії наук України (1818 – 1921). – Київ, 1993. – 246 с.

15. Центральний державний архів України у Львові, ф. 309, оп.1, спр. 3, арк. 1.

16. Шуманська Н.В. Історія Математично-природописно-лікарської секції Наукового товариства ім. Т.Шевченка (1893–1940) : монографія. – Київ : АН ВШ України, 2009. – 232 с.

Медвидь Ф.М *Основание и становление научного общества им. Т. Шевченко как важный фактор консолидации украинства.*

Раскрыто возникновения ряда естественных и гуманитарных обществ на украинских землях. Особое значение для развития науки и культуры Украины имело Общество им. Шевченко, что объединяло в своих рядах ученых гуманитарного и естественнонаучного профиля, которые развернули целый спектр украиноведческих исследований.

Проанализировано становление Научного общества им. Т. Шевченко. Раскрыто украиноцентричный характер деятельности трех секций Общества и вклад его ученых в украинскую и мировую науку.

Ключевые слова: научные общества, Научное общество им. Т. Шевченко, консолидация, наука, образование

Medvid F.M. *The establishment and formation of the Scientific Society named after Shevchenko as an important factor in consolidating Ukrainians*

The article reveals the emergence of a number of natural and human societies in the Ukrainian lands. Of particular importance for the development of science and culture of Ukraine was the Shevchenko Society, which united in its ranks scientists of the natural and humanitarian sphere, who launched a series of Ukrainian Studies.

The author analyzes the formation of the Shevchenko Scientific Society, reveals Ukrainian centered nature of the three sections of the Society and contribution of its scientists in the Ukrainian and world science.

Keywords: scientific societies, Shevchenko Scientific Society, consolidation, science, education

УДК 378.1:634.1(477.46) «19»

Нижник С.В.

НАУКОВО-ОСВІТНЄ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАЛУЗІ САДІВНИЦТВА УМАНЩИНИ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Автором розглянуто стан розвитку садівництва Уманщини у першій чверті минулого століття. Розкрито роль Уманського національного університету садівництва для садівничої галузі України та його внесок у розвиток вітчизняної науки. Розглянуто проблематику досліджень та узагальнено творчі пошуки вітчизняних вчених-